

Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΑΓΕΙΡΑ

Στο μέσον περίπου της νότιας πλαγιάς του βορειότερου λόφου των Σταγείρων και λίγες μόλις δεκάδες μέτρα από τη Στοά στην Αγορά της πόλης, η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως ένα πολύπλοκο σύμπλεγμα διαφορετικών μεταξύ τους κτισμάτων, τα οποία χρονολογούνταν και σε διαφορετικές μεταξύ τους εποχές, από την αρχαϊκή συγκεκριμένα τα πρωιμότερα, μέχρι και τη βυζαντινή τα νεώτερα. Όσον αφορά στη θέση αυτών των κτισμάτων, είναι η ίδια μ' εκείνη στην οποία αποκαλύφθηκε ένα τμήμα του αρχαϊκού τείχους της πόλης μαζί και με την κύρια πύλη του. Βασική διαπίστωση που προέκυψε τότε, ήταν ότι πάνω ακριβώς στη γραμμή αυτού του αρχαϊκού τείχους, θεμελιώθηκε αργότερα το βυζαντινό διατείχισμα.

Περί τα 2,50 μ. Δυτικά της πύλης του αρχαϊκού τείχους, αποκαλύφθηκε ένας μεγάλος τετράγωνος πύργος, πλευρά 6μ. , ο οποίος είναι σεφές ότι ανήκει στο βυζαντινό διατείχισμα. Οι τοίχοι του διατηρούνται σε μεγάλο ύψος και είναι χτισμένοι εν πολλοίς με μεγάλους γωνιολίθους αρχαιότερων κτισμάτων, οι οποίοι παρεμβάλλονται στην απλή του τοιχοποιία.

Τον τετράγωνο αυτόν βυζαντινό πύργο τον περιβάλλει επακριβώς ένα μεγάλο και εντυπωσιακό αψιδωτό οικοδόμημα, το οποίο δίνει αρχικά την εντύπωση πυργοειδούς κατασκευής της αρχαϊκής οχύρωσης που προαναφέραμε. Προεκτικότερη όμως παρατήρηση κζι πολλά κινητά ευρήματα απ' αυτό, πείθουν ότι χρονολογείται στους πρώιμους ελληνικούς χρόνους.

Με την καμπύλη του πετάλου του προς τα νότια, το κτίσμα εγγράφεται σχεδόν ακριβώς σ' ένα κανονικό νοητό τετράγωνο, πλευράς 10μ. Από τη σχεδιαστική του κάτοψη γίνεται φανερό ότι είναι πολύ μεγαλύτερο του ημικυκλίου, με τα ανατολικό και δυτικό του σκέλη να βαίνουν παράλληλα προς τα βόρεια. Ένας ευθύγραμμος τοίχος, όμοιας κατασκευής και πάχους με του άλλου του κτίσματος, αλλά εντελώς σχεδόν κατεστραμμένος από την ανέγερση του βυζαντινού ιδίως τετραγώνου πύργου, έκλεινε, ως χορδή τόξου, το οικοδόμημα στην βόρεια πλευρά του, με κατεύθυνση Α->Δ.

Οι τοίχοι του αψιδωτού κτίσματος, που σώθηκαν σε μέγιστο ύψος 1,80, έχουν το μικρό σχετικά πάχος των 1,10 μ., το οποίο είναι βεβαίως απαγορευτικό, για να ερμηνευτεί αυτό ως πύργος της αρχαϊκής οχύρωσης. Σημαντικό χαρακτηριστικό του οικοδομήματος είναι ότι χτίστηκε με πολύ καλό οικοδομικό υλικό, το οποίο είναι προφανές ότι βρίσκεται εδώ σε δεύτερη χρήση και προέρχεται από παλαιότερα δημόσια κτίσματα. Έτσι, ενώ οι τοίχοι του είναι χτισμένοι, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, ακανόνιστα, χρησιμοποιούν όμως σε μεγάλο βαθμό εξαιρετικής ποιότητας και επεξεργασίας γωνιολίθους μαρμάρου, ασβεστολίθους και γρανίτη, ενώ παράλληλα διαπιστώνεται και ιδιαίτερη σπουδή στην κατασκευή τους, αφού η

ποιότητα δεν είναι όμοια ούτε ως προς το υλικό που χρησιμοποιήθηκε κατά τόπους, ούτε ως προς τον τρόπο δόμησης. Οι λίθοι του εξωτερικού μετώπου είναι μεγάλοι και καλής επεξεργασίας, σε αντίθεση μ'εκείνους του εσωτερικού, που στην πλειοψηφία τους, είναι μικρότεροι και μικροεπεξεργασμένοι. Σ' αυτό το εσωτερικό μέτωπο, ο τρόπος δόμησης είναι παντού ακανόνιστος, πράγμα που βεβαίως συμβαίνει και σε μεγάλα τμήματα του αντίστοιχου εξωτερικού. Αντίθετα, σε άλλα σημεία αυτής της εξωτερικής όψης, υιοθετήθηκε ένα είδος ψευδοεισόδολου συστήματος, το οποίο προφανώς υπαγορεύτηκε από το καλής ποιότητας και επεξεργασίας οικοδομικό υλικό. Ο τρόπος αυτός κατασκευής διαπιστώνεται στην εξωτερική όψη του δυτικού σκέλους του οικοδομήματος, ιδιαίτερα όμως στην αντίστοιχη του ανατολικού, όπου έχουν χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά μεγάλοι και εξαιρετικής επεξεργασίας γωνιόλιθοι μαρμάρου, οι περισσότεροι επιμήκεις και πλακοειδείς, με πολύ καλή αρμογή μεταξύ τους. Οι παραπάνω μεγάλες διαφοροποιήσεις στα υλικά και στον τρόπο δόμησης κατά τόπους, όπως και άλλες ανασκαφικές ενδείξεις, είναι οι λόγοι που οδηγούν στο συμπέρασμα που προαναφέρθηκε, ότι δηλαδή η ανέγερση του οικοδομήματος έγινε, για κάποιον λόγο, ιδιαίτερα εσπευσμένα.

Η έρευνα στο εσωτερικό του κτίσματος έφθασε μέχρι τον φυσικό βράχο. Ένας τεράστιος μαρμαρίνος γωνιόλιθος, ο οποίος εξέχει αρκετά του εσωτερικού του μετώπου, στο μέσον περίπου του πετάλου της αψίδας, ορίζει με την άνω του επιφάνεια το επίπεδο του δαπέδου του. Κάτω από αυτό το δάπεδο των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, βρέθηκαν αρκετά λαξώματα στον βράχο και κατάλοιπα λιθόκτιστων κατασκευών, προγενέστερων προφανώς του αψιδωτού οικοδομήματος. Αντίθετα, ένας παχύς λιθόκτιστος "τοίχος", ο οποίος, με κατεύθυνση Β->Ν, συμβάλλει κάθετα στο μέσο ακριβώς του τοίχου, που, ως χορδή τόξου, κλείνει την βόρεια πλευρά του, σχετίζεται βεβαιωμένα με το ίδιο το αψιδωτό κτίσμα. Η κατασκευή αυτή, μήκους 4,50 πάχους 2 και μέγιστου ύψους 0,80μ., περιείχε στο γέμισμά της θραύσματα μαρμαρίνων αρχιτεκτονικών γλυπτών από πρωιμότερα κτίσματα. Ως προς την ερμηνεία της, όλα συντείνουν στην άποψη ότι αποτελούσε ένα φαρδύ διάδρομο, ο οποίος οδηγούσε στο εσωτερικό του αψιδωτού οικοδομήματος, πιθανότατα με μία κλίμακα ανόδου στο κατεστραμμένο σήμερα βόρειο άκρο της και με μία άλλη καθόδου μέσα στο κτίσμα, στο αντίστοιχό της νότιο.

Ένδειξη ότι στο κέντρο ακριβώς του βόρειου τοίχου του αψιδωτού κτίσματος υπήρχε μία θύρα εισόδου, αποτελεί το γεγονός ότι, σ' αυτό του το τμήμα, ο τοίχος είναι καλύτερα διατηρημένος, επειδή προφανώς σώζονται in situ εδώ δύο μεγάλοι γωνιόλιθοι, οι οποίοι πρέπει να ανήκουν στο κατώφλι αυτής της εισόδου.

Όσον αφορά στο ίδιο το οικοδόμημα ως αρχιτεκτόνημα, έχουμε να αντιμετωπίσουμε δύο σοβαρά ζητήματα, από τα οποία το πρώτο σχετίζεται με την

ακριβή του χρονολόγηση και το άλλο με την ερμηνεία του, δηλαδή τον χαρακτήρα της λειτουργίας του. Ειδικά για το ζήτημα του χρόνου ανέγερσής του, αναφέρθηκε ήδη προκαταβολικά ότι αυτός ανάγεται στα πρώιμα ελληνιστικά χρόνια, στην περίοδο δηλαδή που ακολούθησε αμέσως μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου. Στην περίοδο ακριβώς αυτή οδηγεί ο μεγάλος αριθμός των κινητών ευρυμάτων, που προέρχονται από το εσωτερικό και τον περιβάλλοντα χώρο του κτίσματος, όσων τουλάχιστον είναι σύγχρονα με την ανέγερση και την πρώτη του λειτουργία. Το πιστοποιεί η πολυπληθής και καλής ποιότητας αβαφής και μελαμβφής κεραμεική, η οποία αντιπροσωπεύεται από όστρακα διαφόρων αγγείων, κυρίως σκύφων, πινακίων, κυλίκων και κανθάρων. Πάνω από πενήντα ήταν τα νομίσματα που σχετίζονται με το συγκεκριμένο κτίσμα. Αρκετά είναι του Αλεξάνδρου Γ', ορισμένα αποτελούν κοπές της Αμφίπολης και της Θεσσαλονίκης, ενώ τα υπόλοιπα είναι των Επιγόνων, όπως του Αντιγόνου Γονατά, Δημητρίου Πολιορκητή κλπ.

Από το στρώμα των κεραμιδιών, που βρέθηκαν μέσα και γύρω του σε μεγάλες ποσότητες, συνάγεται ότι το οικοδόμημα έφερε στέγη με λακωνική κεράμωση. Πολλοί καλυπτήρες έφεραν μαύρο επίθημα, ενώ οι στρωτήρες ήταν μεγάλου μεγέθους, αφού ένας που σώθηκε ακέραιος έχει μήκος 55 εκ. Και φέρει μάλιστα κυκλικό σφράγισμα με ακτινωτό σύμβολο. Ιδιαίτερης ωστόσο σημασίας είναι και εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τρία σφαγίσματα της εποχής του Αλεξάνδρου, σε τρία αντίστοιχα θραύσματα λακωνικών κεράμων, με τα γράμματα ΒΑ, πράγμα που σημαίνει ότι τα κεραμίδια που στέγασαζαν το οικοδόμημα, αποτελούσαν παραγωγή του βασιλικού κεραμοποιείου. Η αξία του συγκεκριμένου ευρήματος έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι μ' αυτό ενισχύεται η διαμορφωμένη ήδη άποψη ότι ο χαρακτήρας του κτίσματος ήταν δημόσιος.

Παρά τα όσα ελέχθησαν παραπάνω, η ερμηνεία του πεταλόσχημου αυτού οικοδομήματος παραμένει προβληματική. Τα βέβαια δεδομένα που υπάρχουν, μέχρι τώρα, γι' αυτό είναι: Δεν σχετίζεται με το αρχαϊκό τείχος, τμήμα του οποίου είδαμε ότι αποκαλύφθηκε αμέσως στα ΒΑ του, κάτω από το βυζαντινό διατείχισμα, δεν αποτελεί πύργο κάποιας άλλης οχύρωσης, οικοδομήθηκε πολύ βιαστικά, όπως εξηγήθηκε, στους χρόνους περίπου του Μ. Αλεξάνδρου και ο χαρακτήρας του είναι σίγουρα δημόσιος.

Ποια, επομένως, ήταν η λειτουργία του συγκεκριμένου οικοδομήματος, ποιος, με άλλα λόγια, ήταν ο σκόπος της ανέγερσής του; Ως αρωγός σ' αυτό το δύσκολο πρόβλημα έρχονται οι παλιές γραμματειακές ληγές, για να προσφέρουν την πολύτιμη βοήθεια τους, δίνοντας πιθανότατα και την ζητούμενη απάντηση.

Πρώτη τέτοια πηγή, κατά χρονολογική σειρά συγγραφής, είναι μια αραβική βιογραφία του Αριστοτέλη, του β' μισού του 11^{ου} αι. μ.Χ. Πρόκειται συγκεκριμένα για το "βιβλίο" εκλογών σοφίας και όμορφων αποφθεγμάτων, του αλεξανδρινού λόγιου Abul-I-Yata al-Mubassiz, το οποίο σύμφωνα και με της σύγχρονες

φιλολογικές έρευνες, αντιγράφει την μεταφορά στην αραβική γλώσσα από τον Ishaq ibn Hunayn(περί το 900 μ.Χ.), μιας βιογραφίας του Αριστοτέλη, από κάποιον Πτολεμαίο, που έζησε κατά το ά'μισό του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Η σχετική μαρτυρία από το έργο αυτό, έχει σε μετάφραση ως εξής: “ Όταν ο Αριστοτέλης πέθανε (στη Χαλκίδα, τον Οκτώβριο του 322 π.Χ.), οι Σταγειρίτες έστειλαν και έφεραν την τέφρα του στην πατρίδα τους, την τοποθέτησαν μέσα σε χάλκινη υδρία και κατόπιν απέθεσαν την υδρία αυτή σε μια τοποθεσία, που την ονόμασαν “Αριστοτέλειον”. Κάθε φορά που είχαν σημαντικές υποθέσεις και ήθελαν να λύσουν δύσκολα προβλήματα, συγκαλούσαν σ' αυτόν τον τόπο την συνέλευσή τους.

Οι ίδιες αυτές πληροφορίες επαλαμβάνονται πιο συνοπτικά, στο χειρόγραφο αριθμ. 257 της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας (κώδικας Ματσίανης στ. 257), που χρονολογείται γύρω στο 1300. Πρόκειται για την βιογραφία του Αριστοτέλη, την γνωστή ως *Vita Matciana*, η οποία προφανώς αντιγράφει ένα αρχαιοελληνικό και καλά ενημερωμένο σχετικό κείμενο, σύμφωνα με την οποία (Αριστοτέλους) εν Χαλκίδι τελευτήσαντος, (οι Σταγειρίται) μετεπέμψαντο το σώμα και βωμόν επέστησαν τω τάφω και αριστοτέλειον τον τόπον εκάλεσαν και εκεί την βουλήν ήθροιζον.

Αξιοπρόσεκτη είναι και μια Τρίτη βιογραφία του Αριστοτέλη, εκείνη που έγραψε ο Leonardo Azetino, ο οποίος διετέλεσε μαθητής του Μανουήλ Χρυσολωρά. Γραμμένη στα λατινικά, μας δίνει την είδηση ότι ο φιλόσοφος τιμήθηκε από τους Σταγειρήτες με γιορτές και ετήσιους αγώνες, όσο ακόμη ήταν στη ζωή. Το σχετικό απόσπασμα έχει, σε μετάφραση, ως εξής: “ Τα Στάγειρα, που είχαν καταστραφεί από τον Φίλιππο, πέτυχε ο Αριστοτέλης να ανοικοδομηθούν από τον βασιλιά και καθώρισε ο ίδιος εγγράφως τους νόμους και τη μορφή του πολιτεύματός τους... Οι συμπολίτες του, από την άλλη, λόγω αυτών των ενεργειών, με τέτοια τιμή ετίμησαν αυτόν, ώστε να καθιερώσουν την τέλεση ετήσιων γιορτών και αγώνων, όσο ακόμη ήταν ζωντανός”.

Ανάλογες γραπτές μαρτυρίες υπάρχουν κι άλλες, όπως για παράδειγμα, εκείνη του νεοπλατωνικού φιλοσόφου Αμμωνίου, που έζησε τον 5^ο αι. μ.Χ. και σύμφωνα με τον οποίο, οι ετήσιες γιορτές και αγώνες στη μνήμη του φιλοσόφου ονομαζόντουσαν “ Αριστοτέλεια” και ο μήνας “ Σταγειρίτης”.

Βασιζόμενοι, κατά συνέπεια, στις παραπάνω γραπτές πηγές, πιστεύουμε ότι δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε τις πληροφορίες που μας δίνουν περί μεταφοράς και ταφής των λειψάνων του Αριστοτέλη στην πόλη των Σταγείρων, περί της ιδρύσεως βωμού στον τάφο του φιλοσόφου, περί των μεταθανάτιων προς αυτών τιμών και περίς της καθιέρωσης της ετήσιους γιορτής των “Αριστοτελείων”.

Έχουμε άραγε, κατόπιν όλων των ανωτέρων, κάποιο λόγο για να μην θεωρήσουμε ότι το προβληματικό, από την άποψη της ερμηνείας του, αψιφωτό οικοδόμημα, που

παραπάνω περιγράψαμε, ήταν ο τάφος του Αριστοτέλη; Υπάρχει κάτι που δεν ταιριάζει ή ενοχλεί σ'αυτήν την ερμηνεία; Αντίθετα, θεωρούμε, χωρίς ωστόσο να έχουμε αποδείξεις, παρά μόνον ισχυρές ενδείξεις, ότι όλα συντείνουν προς αυτήν την εκδοχή: Η θέση στην οποία κτίστηκε μέσα στην πόλη και κοντά στην Αγορά (κατά παράκληση των νεομισθένων) με πανοραμική θέα προς όλες τις κατευθύνσεις, η εποχή της κατασκευής του στην αρχή-αρχή ακόμη της ελληνιστικής περιόδου, το ασύμβατο για άλλες χρήσεις σχήμα του, ο δημόσιος χαρακτήρας του και η μεγάλη βιασύνη που διακρίνεται στην κατασκευή του, με καλό, αλλά ετερόκλητο οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση.

Δυστυχώς, οι μεγάλες αναμοχλεύσεις και αναταράξεις που επήλθαν στο εσωτερικό του κτίσματος, κυρίως με την οικοδόμηση εδώ του τετράγωνου βυζαντινού πύργου, δεν άφησαν περιθώρια για τον προσδιορισμό της ακριβούς θέσης και του τρόπου ταφής ή εναπόθεσης της τέφρας του φιλοσόφου. Από την άλλη μεριά και δεδομένου ότι το οικοδόμημα ήταν, όπως είδαμε, κανονικά στεγασμένο, το μέγεθός του το επέτρεπε άνετα και το αψιδωτό του σχήματος του προσφερόταν ιδιαίτερα, θεωρούμε πολύ πιθανόν ότι οι συνεδρείες της βουλής που μαρτυρείται στις πηγές γινόντουσαν στον τάφο του Αριστοτέλη, λάβαιναν χώρα μέσα σε αυτό. Είναι επίσης αυτονόητο ότι το εσωτερικό του αψιδωτού κτίσματος-τάφου ήταν προσπελάσιμο, για προσφορές και απονομή τιμών στον φιλόσοφο. Η πρόσβαση σ'αυτό γινόταν, όπως προαναφέρθηκε, από την είσοδο που υπήρχε στο μέσο ακριβώς του βόρειου τοίχου του, στην οποία οδηγούσε ο υπερυψωμένος και πλατύς κτιστός δρόμος.

Ένα ερώτημα που αναφέρεται εδώ, είναι κατά πόσο στον ίδιο τάφο εναποτέθηκαν και τα οστά της πρώτης συζύγου του Αριστοτέλη, της Πυθιάδας, η οποία είχε πεθάνει προ ετών. Αυτό, επειδή αποτελούσε επιθυμία του ίδιου του φιλοσόφου, όπως διατυπώνεται στη διαθήκη του, την οποία μας παραδίδει ο Διογένης ο Λαέρτιος, στο πέμπτο του βιβλίο: “...όπου δ'αν ποιωνται την ταφην, ενταυθα και τα Πυθιάδος οστά ανελόνται θείναι, ώσπερ αυτή προσέταξεν”.

Ύστερα από όσα παρατέθηκαν, γίνεται φανερό ότι το αψιδωτό οικοδόμημα-τάφος είχε σαφώς και τον χαρακτήρα ηρώου, αφιερωμένου στον Αριστοτέλη, τον οποίο οι Σταγειρίτες ετίμησαν ποικιλοτρόπως. Οι λόγοι της απονομής αυτών των τιμών είναι προφανείς, αφού ο Αριστοτέλης είχε αποκτήσει μεγάλη φήμη, όσο ακόμη ήταν ζωντανός. Εκτός τούτου όμως, είναι γνωστή και η αγάπη του για την γενέτειρά του, με την οποία διατηρούσε πάντα στενούς δεσμούς και στην οποία υπήρχε και η πατρική οικία. Η αγάπη του αυτή εκδηλώθηκε έμπρακτα, όταν, περί το 340 π.Χ., μεσολάβησε στον Φίλιππο Β', για την επανίδρυση των κατεστραμμένων απ'αυτόν Σταγειρών, όπως ρητά μας βεβαιώνει, εκτός των άλλων, και ο Πλούταρχος: “... τήν γάρ Σταγειριτων πόλιν, εξ ης ην Αριστοτέλης, αναστατον υπ'αυτου γενενημένην, συνώκισεν πάλιν και τούς διαφυγόντος η δουλεύοντας των πολιτων αποκατεστησε”

και “Τίνας ουν και πηλίας ηδονάς είναι τας... Αριστοτέλους, οτε τήν πατρίδα, κειμένην εν εδαφει, πάλιν ανέστησε καί κατήγαγε τούς πολίτας”:

Μεγάλη επίσης ευεργεσία του Αριστοτέλη προς την πατρίδα του, αποτέλεσε και το γεγονός ότι κατήρτισε το πολίτευμα και τους νόμους των Σταγείρων, όπως μαρτυρείται στις πηγές. Με τον τρόπο αυτό έγινε όχι μόνο νέος “οικιστής”, αλλά και νομοθέτης της πατρίδος του, έτσι ώστε δικαιολογημένα οι συμπολίτες του ανήγειραν προς τιμήν του μεγαλοπρεπή τάφο-κρώο. Η όλη περίπτωση θυμίζει εκείνην του Αράτου στη Σικυώνα, για το ηρώον του οποίου ο Πλούταρχος σημειώνει: “... και τόπον εξελόμενοι περίοπτον, ώσπερ οικιστήν και σωτηρα της πολεως εκηδευσαν και καλείται μεχρι νυν Αρατειον (Πρβλ. “Αριστοτέλειον”) καί θύουσιν αυτω θυσίαν...”, ενώ το πιο συγγενικό και γειτονικό προς τα Στάγειρα αντίστοιχο παράδειγμα ηρώου, εντός της πόλεως επίσης και πλησίον της Αγοράς επίσης, προέρχεται από την Αμφίπολη, με τον τάφο-ηρώο του Βρασίδα, για τον οποίο ο Θουκυδίδης γράφει: “Μετά δε ταυτα τόν Βρασίδαν οι ξύμμαχοι πάντες ξύν οπλοις επισπόμενοι δημοσία έθαψαν εν τη πολει πρός της νυν αγορας ουσης. Καί τó λοιπόν οι Αμφιπολιται περιείρξαντες αυτου το μνημειον, ως ηρω τε εντέμνουσι και τιμάς δεδώκασιν αγωνας και ετησίους θυσίας...”. Για να μην επεκταθούμε και σε άλλα ανάλογα ηρώα, αναφέρουμε μόνο εκείνου του Ολυμπιονίκη Φιλίππου από τον Κρότωνα, για το οποίο ο Ηρόδοτος σημειώνει: “επί γάρ του τάφου αυτου, ηρωων ιδρυσάμενοι, θυσίησι αυτον ιλάσκονται”.

Την άποψη που εκφράσθηκε παραπάνω, ότι δηλαδή το αψιδωτό οικοδόμημα ήταν τάφος και ηρώο του Αριστοτέλη, την ενισχύει δυναμικά το γεγονός ότι αμέσως στα ΒΑ του, σε επαφή με τον βόρειο τοίχο του και το άνοιγμα σ’ αυτόν της εισόδου του, αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο και καλά διατηρημένο μαρμαροθετημένο δάπεδο. Τοποθετημένο έκκεντρα και λοξά σε σχέση με τον άξονα του οικοδομήματος, βρίσκεται αμέσως βόρεια και εσωτερικά του βυζαντινού διατειχίσματος και του τετράγωνου πύργου του, η κατασκευή των οποίων κατέτρεψε μεγάλο τμήμα της νότιας πλευράς του. Ασχέτως τούτου όμως, από τα ίχνη του υποστρώματός του, προκύπτει με σαφήνεια το ακριβώς τετράγωνο σχήμα του, πλευράς 5μ.

Το σημαντικότερο και πιο χαρακτηριστικό στοιχείο του ισχυρού αυτού μαρμαροθετημένου δαπέδου, είναι μία κενή σήμερα ορθογώνια επιφάνεια, ακριβώς στο κέντρο του, διαστάσεων 1,30 x 1,70 μ. Και με τον μεγάλο της άξονα στην κατεύθυνση Β->Ν. Ο καθαρισμός αυτής της επιφάνειας μέχρι τον φυσικό βράχο, απέφερε μόνο λίγη λατύπη μαρμάρου, ανάλογη με την πολύ περισσότερη που υπήρχε και εξωτερικά της. Στο ερώτημα τί είδους κατασκευή θα μπορούσε να υπάρχει σ’ αυτήν τη θέση, δεν μπορούμε να φαντασθούμε τίποτε άλλο, παρά έναν βωμό, προφανώς μαρμάρινο, αν κρίνουμε και από την λατύπη που προαναφέρθηκε. Κατά συνέπεια, όλη η παραπάνω περιγραφείσα διαμόρφωση του χώρου, με το μαρμαροθετημένο δάπεδο κλπ., θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες του κεντρικού αυτού

βωμού. Η παρουσία όμως βωμού στη θέση αυτή δηλαδή αμέσως σ'επαφή με το αψιδωτό οικοδόμημα και μάλιστα μπροστά από την είσοδό του, ανακαλεί στο νου τη μαρτυρία όλως σχεδόν των προαναφερθείσων πηγών, ότι δηλαδή στον τάφο του Αριστοτέλη στήθηκε και βωμός για θυσίες και απονομή τιμών προς τον φιλόσοφο. Χαρακτηριστικότερη απ'αυτές τις μαρτυρίες είναι εκείνη του χειρογράφου της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης, ενώ και όλη η διαμόρφωση γύρω απ'αυτόν τον βωμό κι αμέσως έξω από τον τάφο του φιλοσόφου με το επιμελημένο και ευρύχωρο δάπεδο που περιγράψαμε, δημιουργεί έντονη την εικόνα της συνάθροισης των Σταγειριτών, για τις θυσίες και τις γιορτές, που επίσης επικαλούνται οι ίδιες πηγές. Και πρέπει εδώ να παραδεχθούμε ότι την εικόνα και την ερμηνεία αυτή, που βεβαίως είναι ιδιαίτερα ελκυστική και γοητευτική, την δημιουργούν αυτόματα οι σχετικές μαρτυρίες των πηγών μαζί με τα ίδια τα ανασκαφικά ευρήματα, τα οποία, όπως και παραπάνω εξηγήσαμε, δεν μπορούν να ερμηνευθούν διαφορετικά.